

Ajaloo aastapreemia 2004

■ 19. mail käesoleval aastal anti Tallinna Linnaarhiivis pidulikult üle preemia 2004. aastal ilmunud parimale eestikeelsele ajalooramatule. Kuna preemiat anti välja kümnendat korda, siis oli sel puhul Linnaarhiivis avatud ka näitus, kus olid välja pandud kõik möödunud aastate jooksul preemiale kandideerinud teosed. Ajaloo aastapreemia, mis sai alguse Ajalooarhiivi ja Ajaloo Instituudi väikesest initsiatiivist 1990. aastate esimese poole Eestis – meenutagem, ikkagi üsna varsti pärast rahareformi –, on aastatega paisunud suurt hulka ajalooa tegelevaid asutusi haaravaks ettevõtmiseks, millel on oma kindel koht meie ajaloolaste kalendris.

Ajaloo preemia lähem iseloomustamine Tuna veergudel võib tunduda lahtisest uksest sissemurdmisena. Preemia väljaandjate ring ja Tuna taga seisvad jõud on paljuski kattuvad. Valdav enamik preemiale esitatud teostest on ka juba Tuna tutvustatud ja arvustatud. Preemia kümnes aastapäev annab aga põhjust lühikeseks tagasivaateks. Samuti paistab, et igal aastal tekib preemia väljaandmise hetkel mingi üldpilt eestikeelsest ajalookirjutusest, mida ei raatsi dokumenteerimata jätta.

Kuigi seni on kandideerinud teoste nimekirja vormiliselt koostanud preemiat välja andvad asutused, sünnib see nimekiri praktikas ikkagi küllaltki laia asjatundjateringi arutelude tulemusena. Nii see kui ka asjaolu, et kahjuks saab paljude heade raamatute seast preemia ainult üks, on igal aastal pannud tähtsustama kogu kandidaatide nimekirja. Tuleb siiski tunnistada, et mõnikord on oma osa ka juhuslikel teguritel, ehk mõnigi väärikas teos on jäänud kahe silma vahele.

Aastad ei ole olnud vennad. Kandidaatide nimekiri on olnud näiteks 1997. aastal neli nimetust pikk, või neliteist, nagu aastal 2001. Kokku on seni preemiale kandideerinud 90 teost. Tegu on kahtlemata möödunud kümne aasta jooksul ilmunud ajaloolase kirjanduse

koorekihiga. Kui vaadata kirjastuste kaupa, siis enamasti on olnud tegemist mõne riikliku või avalik-õigusliku struktuuriga (arhiiv-muuseum-ülikool), kuigi ka eraõiguslikud kirjastused on viimastel aastatel hakanud selle, kindlasti mitte tulusa turuniši vastu huvi tundma.

Ajaloo preemia statuut võimaldab kandideerida eestikeelsel ajalooramatul, olgu selleks siis allikapublikatsioon, artiklikogumik või monograafia. Samuti ei ole selle preemia puhul kunagi tehtud probleemi erinevatest distsipliinidest: kõrvuti on kandideerinud arheoloogid, kunstiajaloolased, etnoloogid jne. Sellel kiiduväärsel pluralismil (mis ju ka muidu iseloomustab moodsat ajalookirjutust) on siiski ka oma puudused. See seab nimelt ekspertkomisjoni raskesse olukorda, sest tihti tuleb võrrelda võrreldamatuid žanre. Samuti ei pruugi komisjoni liikmete pädevus olla kõigis distsipliinides ühesuguse kaaluga.

Sel aastal oli ajaloo preemiale esitatud kokku kümme teost – mitmekesine valik möödunud aastal ilmunust. Allikapublikatsioonide kiiduväärt žanri esindas Mart Orava ja Enn Nõu koostatud Eesti eksilvalitsuse tegevust kajastav kogumik “Töotan ustavaks jääda”. Kandideerimas oli Inge Lauriku ja Katrin Martsiku näituse kataloog-artiklikogumik “Päikesereis. Alvar Aalto ja Pärnu supelasutuste konkursid”. Ainekese arheoloogiaalase raamatuna möödunud aastast oli esitatud Aivar Kriiska laiemale publikule kirjutatud kogumik “Aegade alguses. 15 kirjutist kaugemast minevikust”. Kandidaatide seas võis märgata teatud temaatilist raskuspunkti 20. sajandi ajaloole. Siin olid esitatud Magnus Ilmjärve väitekirja põhjal ilmunud raamat “Hääletu alistumine”, Maie Pihlamäe monograafia “Väikeriik maailmaturul. Eesti väliskaubandus 1918–1940”, samuti suurema koguteose “Sõja ja rahu vahel” esimene köide “Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani” (toim. Enn Tarvel, Tõnu Tannberg). Uuema ajalooa tegeles ka Raimo Pullati raamat “Lootuste linn. Peterburi ja Eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917”. Ilmunud oli siiski ka monograafiaid vanemast ajaloost: Anu Männi “Pidustused keskaegsetes Liivimaa linnades” ning Indrek Jürjo “Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel 1737–1819”. Üksikuurimuste kõrval ei puudunud ka suur süntees, Ilmar Talve “Eesti kultuurilugu”.

Ekspertkomisjon koosseisus Kalervo Hovi, Toomas Karjahärm, Jaak Valge ja allakirjutanu otsustas päras pikka kaalumist anda aastapreemia Indrek Jürjo monograafia Hupelist.

Statuudis kirjas olevatele kriteeriumidele, teaduslikule tasemele ja uudsusele lisaks kallutas vaekausi Hupeli-raamatu poole selle tundlik terviklikkus. Tegemist on aastaid küpsenud, hoolikalt läbi komponeeritud ja tasakaalustatud käsitlusega. Kui seni on Hupeli ümber toimetanud peamiselt need, keda on tema loomingus huvitanud mõni konkreetne külg (kas näiteks keeleteaduslik, etnograafiline või kodulooline), siis nüüd on meie ees tervikpilt, biograafia, milles Hupeli looming asetatakse konteksti. Kui selles biograafias ongi lahtisi otsi, siis on nendele vastuse otsimise eeltingimuseks ikkagi see, et tervikust on olemas ülevaade. (Pikemalt vt. Ea Janseni arvustust Tuna 2005, nr 2.)

Ajalookirjanduse auditoorium, nii nagu ka ajalugu distsipliinina, on üpris ebaselgete piiridega. Laia lugejaskonda võivad leida nii populaarsed kui ka tõsiteaduslikud raamatud. Kui vaadata teiselt poolt, millise suunitlusega eesti ajaloolased kirjutavad, siis enamasti peetakse silmas ikka eelkõige kitsast kolleegide ringi. Võib koguni juhtuda, et isegi ajaloolaste seas on kolleegi teos peale antud küsimuse ekspertide “raskesti seeditav”. Omaette probleem on veel teadusmaailmas selgelt tuntav võõrkeelte surve: ajaloopreemiale sel aastal kandideerinud teoste hulgas oli vähemalt kolm algselt kirjutatud võõrkeeles. Ajaloo aastapreemia, mille eesmärgiks on tunnustada paremate eestikeelsete ajalooraamatute autoreid, hinnata kord aastas Eesti ajalooteaduse hetkeseisu ning tõsta avalikkuse huvi ajaloo ja ajaloolaste töö vastu, on seega tänuväärne ja jätkuvalt vajalik üritus nii ajaloolastele endile kui ka nende publikule.

Juhan Kreem